

HUQUQIY DAVLAT QURISHDA KONSTITUTSIYANING O'RNI

Rustamov Ruslanbek Yashin o'g'li

Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya Universiteti

Xalqaro Huquq fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya; *Ushbu maqolada huquqiy davlat qurish jarayonida Konstitutsiyaning tutgan o'rni, uning asosiy vazifalari, funksiyalari va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Huquqiy davlat — bu inson huquqlari va erkinliklari kafolatlangan, davlat hokimiyati qonun bilan cheklangan, sud hokimiyati mustaqil bo'lgan siyosiy tuzum sifatida qaraladi. Konstitutsiya esa huquqiy davlatning eng muhim poydevori, uning tartibotini, vazifalarini va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini belgilovchi huquqiy asosdir. Ushbu maqolada, ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi misolida huquqiy davlat qurish tajribasi va Konstitutsiyaning rivojlanish bosqichlari atroflicha yoritib beriladi.*

Huquqiy davlat qadimdan insoniyat orzu qilgan jamiyat shaklidir. Har bir inson o'z huquq va erkinliklariga ega bo'lishi, davlat esa o'z fuqarolari oldida javobgar bo'lishi zarur. Huquqiy davlatda hokimiyat vakolatlari qonun bilan cheklanadi, qonun esa Konstitutsiyadan kelib chiqadi. Konstitutsiya — bu davlat tuzilmasini, fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini, shuningdek, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni belgilab beruvchi eng oliy huquqiy hujjatdir. Bugungi kunda har qanday demokratik jamiyatning asosiy mezon — huquqiy davlat tamoyillarining amalda tatbiq etilganligi bilan belgilanadi. Men ushbu maqolada Konstitutsiyaning huquqiy davlat qurishdagi o'rni, uning nazariy va amaliy asoslarini, shuningdek, O'zbekiston tajribasida bu borada erishilgan yutuqlarni tahlil qilaman.

Huquqiy davlat – bu davlatning o'z faoliyatini qonunga asoslangan holda olib borishi, har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini e'tirof etishi va ularni himoya qilishi bilan xarakterlanuvchi siyosiy-huquqiy tizimdir. Huquqiy davlat g'oyasi qadimgi davrlardan boshlab rivojlanib kelmoqda. Yunon faylasufi Aristotel davlat hokimiyatining cheklangan bo'lishi, hukmdorlar ham qonunga bo'ysunishi zarurligi haqida fikr yuritgan. Rim huquqi tizimida esa “Qonun hukmronligi” tamoyili alohida o'rin tutgan. Men huquqiy davlatni nazariy jihatdan tahlil etar ekanman, birinchi navbatda, uning quyidagi asosiy belgilarini ko'rsatishni lozim deb bilaman: qonun ustuvorligi, hokimiyatning bo'linishi, inson huquq va erkinliklarini kafolatlanishi, mustaqil sud hokimiyati, huquqiy ong va madaniyatning yuksak darajada bo'lishi. Bu

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

belgilar to'la shakllangan jamiyatda huquqiy davlat g'oyasi amalga oshgan hisoblanadi. Biroq bu belgilarni faqat qog'ozda e'tirof etish emas, balki ular amalda ro'yobga chiqarilishi zarur. Ana shu jarayonda esa **Konstitutsiya** alohida o'rin egallaydi. Konstitutsiya — huquqiy davlatning tayanchidir. Uning asosiy vazifasi hokimiyatni cheklash va fuqaroning erkinliklarini himoya qilishdan iborat. Agar Konstitutsiyada qonun ustuvorligi, inson huquqlarining daxlsizligi va hokimiyatlarning bo'linishi aniq belgilab qo'yilgan bo'lsa, bunday davlatni huquqiy davlat deb atash mumkin.

Qonun ustuvorligi va Konstitutsiya: Qonun ustuvorligi prinsipiga ko'ra, jamiyat va davlat hayotidagi barcha ijtimoiy munosabatlar qonunga asoslanadi. Hech kim, hatto davlat organlari ham qonundan ustun bo'lishi mumkin emas. Aynan Konstitutsiya qonun ustuvorligini ta'minlovchi asosiy hujjat hisoblanadi. Masalan, davlat hokimiyati organlari o'z vakolatlarini faqat Konstitutsiyada ko'rsatilgan doirada amalga oshirishlari mumkin. Sudlar esa o'z faoliyatini Konstitutsiyaga va qonunlarga asoslanib olib boradilar. Agar davlat organlari yoki mansabdor shaxslar Konstitutsiya va qonun talablariga xilof harakat qilsa, ularning harakati haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Hokimiyatlar bo'linishi va Konstitutsiya: Huquqiy davlatning yana bir muhim tamoyili — hokimiyatlarning bo'linishi tamoyilidir. Bu tamoyil davlat hokimiyatining uch tarmoq – qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga ajratilishini nazarda tutadi. Har bir tarmoq mustaqil faoliyat ko'rsatishi, boshqa tarmoqlarning faoliyatiga noqonuniy aralashmasligi lozim. Konstitutsiya aynan mana shu hokimiyatlar o'rtasidagi vakolatlarni belgilab beradi. Men shuni aytmoqchimanki, agar Konstitutsiyada hokimiyatlar o'rtasidagi vakolatlar aniq va ravshan belgilab qo'yilmagan bo'lsa, huquqiy davlatning shakllanishi qiyinlashadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bu tamoyil alohida o'rin olgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 11-moddasida davlat hokimiyati tizimi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo'linishi prinsipiga asoslanganligi ko'zda tutilgan.

Hokimiyatlar bo'linishi tamoyilining nazariy asoslari XVIII asrda fransuz mutafakkiri Sharl Lui Monteskye tomonidan ishlab chiqilgan. Uning “Qonunlar ruhi” nomli asarida hokimiyatlarning uchga — qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga — ajratilishi kerakligi asoslab berilgan. Monteskye fikricha, agar barcha hokimiyat bir shaxs yoki bir tashkilot qo'lida to'plansa, bu despotizmga, ya'ni zulm va mustabidlikka olib keladi. Shuning uchun hokimiyatlar o'zaro nazorat qilishi va cheklashi kerak. Ushbu tamoyil keyinchalik Amerika Qo'shma Shtatlari

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Konstitutsiyasida, so'ngra esa boshqa davlatlarning konstitutsiyalarida ham o'z ifodasini topdi.

Qonun chiqaruvchi hokimiyatning Konstitutsiyadagi o'rni: Qonun chiqaruvchi hokimiyat davlatning eng muhim funksiyalaridan birini bajaradi — qonunlar qabul qiladi. Bu hokimiyat Konstitutsiyada mustaqil tarmoq sifatida ko'rsatiladi va uning vakolatlari aniq belgilab qo'yiladi.

O'zbekiston Respublikasida qonun chiqaruvchi hokimiyat Oliy Majlis tomonidan amalga oshiriladi. Oliy Majlis ikki palatadan iborat: Qonunchilik palatasi va Senat. Qonunlarni qabul qilish, ularni muhokama qilish va tasdiqlash ushbu palatalar vakolatiga kiradi.

Konstitutsiyada qonun chiqaruvchi hokimiyatning asosiy vazifalari va uning ijro etuvchi va sud hokimiyatlari bilan o'zaro aloqasi aniq ko'rsatilgan. Bu esa hokimiyatlar o'rtasida muvozanat va nazorat mexanizmini ta'minlaydi.

Ijro etuvchi hokimiyatning Konstitutsiyadagi o'rni: Ijro etuvchi hokimiyat qonunlar asosida davlat siyosatini amalga oshiradi va amaldagi qonunlarni ijro etilishini ta'minlaydi. Ijro etuvchi hokimiyatni hukumat (Vazirlar Mahkamasi), vazirliklar va idoralar tashkil etadi. Konstitutsiyada ijro etuvchi hokimiyatning vakolatlari va javobgarlik chegaralari aniq belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 114-moddasiga ko'ra, Vazirlar Mahkamasi ijro hokimiyatining oliy organi hisoblanadi. U davlat boshqaruv organlari faoliyatini muvofiqlashtiradi va qonunlarning ijrosini ta'minlaydi.

Sud hokimiyatining Konstitutsiyadagi o'rni: Sud hokimiyati huquqiy davlatning eng muhim tarmog'idir. U fuqaro va davlat o'rtasidagi, shuningdek, fuqarolar o'rtasidagi nizolarni qonun asosida hal qiladi. Sudlar odil sudlovni amalga oshiradi va inson huquqlari hamda erkinliklarini himoya qiladi. Konstitutsiyada sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlovchi normalar mustahkamlanadi. O'zbekiston Respublikasining 130-moddasiga ko'ra, sudlar mustaqil faoliyat yuritadi va faqat Konstitutsiyaga va qonunlarga bo'ysunadi. Sud hokimiyati qonun chiqaruvchi yoki ijro etuvchi hokimiyatlarning ta'siridan holi bo'lishi kerak. Bu mustaqillik sudlar orqali inson huquqlarini ishonchli himoya qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham Konstitutsiya sudlarning mustaqilligini va ularning faoliyatining mustahkam huquqiy asosini belgilab beradi.

Inson huquqlari va Konstitutsiya: Huquqiy davlatda inson huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat hisoblanadi. Konstitutsiya esa bu huquq va erkinliklarni huquqiy jihatdan mustahkamlab beradi. Har bir inson Konstitutsiyada ko'rsatilgan huquq va erkinliklarga ega, davlat esa ularni hurmat qilish va himoya qilish majburiyatini oladi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Men alohida ta'kidlab o'tmoqchimanki, inson huquqlari bo'yicha kafolatlarning Konstitutsiyada mustahkamlanishi huquqiy davlat uchun zaruriy shartdir. Agar davlat inson huquqlarini buzsa, fuqarolar sud orqali o'z huquqlarini tiklash imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning huquq va erkinliklari to'g'risida maxsus bob mavjud bo'lib, bunda fuqarolarning asosiy huquqlari, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy erkinliklari belgilangan.

Mustaqil sud hokimiyati va Konstitutsiya: Sud hokimiyatining mustaqilligi huquqiy davlatning asosiy tayanchi hisoblanadi. Agar sudlar mustaqil faoliyat yuritsa, fuqarolar o'z huquqlarini sud orqali himoya qila oladilar. Konstitutsiya sudlarning mustaqilligini kafolatlaydi, ular faqat qonunga bo'ysunishi kerakligini belgilaydi. Sudlar hokimiyatlarning boshqa tarmoqlaridan mustaqil bo'lishi, siyosiy ta'sirdan holi holda faoliyat yuritishi lozim. Bu mustaqillik avvalo, Konstitutsiyada mustahkamlanishi zarur. O'zbekiston Respublikasida ham sud hokimiyatining mustaqilligi Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan. Sudlar faqat qonunga asoslanib, odil sudlovni amalga oshirishlari belgilab qo'yilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining rasmiy portali. <https://constitution.uz/>

